

Prof. univ. dr. Dumitru C. FLORESCU

DREPTUL SUCCESORAL

Prof. univ. dr. Dumitru C. FLORESCU

DREPTUL SUCCESORAL

Universul Juridic
București
-2011-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2011, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA
AUTORULUI ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE
INTERIORUL ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FLORESCU, DUMITRU C.

Dreptul succesoral / Dumitru C. Florescu. - București :

Universul Juridic, 2011

ISBN 978-973-127-602-1

347.65

REDACȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.665**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15; 0726.990.184**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

COMENZI ON-LINE,

CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%

LISTA DE ABREVIERI

art.	articol
art. cit.	articolul citat
alin.	alineat
c.	contra/împotriva
C. A.	Curtea de Apel
C. civ.	Codul civil
C. com.	Codul comercial
C. fisc.	Codul fiscal
C. pr. civ.	Codul de procedură civilă
C.E.E.	Comunitatea Economică Europeană
C.J.C.E.	Curtea de Justiție a Comunităților Europene
C.S.J.	Curtea Supremă de Justiție
Dec./dec.	Decizia/decizia
ed.	ediția
Ed.	Editura
H.G.	Hotărârea Guvernului
<i>infra</i>	mai jos
<i>idem</i>	același autor
Î.C.C.J.	Înalta Curte de Casație și Justiție
lit.	litera
N. C. civ.	Noul Cod civil
N. C. pr. civ	Noul Cod de procedură civilă
O.G.	Ordonanța Guvernului
<i>op. cit.</i>	opera citată
O.U.G.	Ordonanța de urgență a Guvernului
p.	pagina/paginile
par.	paragraf
P.R.	Pandectele Române
R.D.C.	Revista de Drept Comercial
R.R.D.A.	Revista Română de Drept al Afacerilor
<i>supra</i>	mai sus
S./s. civ.	Secția/secția civilă
S./s. com.	Secția/secția comercială
S./s. cont. adm.	Secția/secția de contencios administrativ
T.	Tribunalul
T.M.B.	Tribunalul Municipiului București
T.S.	Tribunalul Suprem
vol.	volumul

TITLUL I

Considerațiuni generale privind moștenirea

CAPITOLUL I

NOȚIUNI GENERALE

Secțiunea I

Terminologie

§ 1. Noțiunea de moștenire¹

Moștenirea este transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă (art. 953 C. civ.)²

Patrimoniul unei persoane fizice – totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale și bunurilor care aparțin acesteia – este însoțitorul permanent al persoanei pe parcursul întregii sale existențe.³

Patrimoniul (activul și pasivul patrimonial) nu dispare odată cu încetarea din viață a persoanei fizice, el este o realitate faptică în căutarea unui subiect de drept căruia să îi fie atribuit.

Prin urmare nu poate exista patrimoniu fără titular.

Dreptul succesoral oferă soluția juridică a transmiterii patrimoniului unei persoane fizice la decesul acesteia.

¹ Prof. dr. D. Florescu, *Drept civil. Drept succesoral*, Editura Universității Titu Maiorescu, 2009, p. 3-5; Prof. dr. Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, 2002, p. 5-12; Dan Chirică, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Editura Rosetti, 2003, p. 25-28; Mihail Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei*, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 19-65; C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, *Tratat de drept civil*, vol. III, Juridica, Editura All Beck, 1998, p. 226-246; D. Alexandresco, *Principiile dreptului civil român*, vol. II, București, 1926, Ed. Socec & Co, p. 16-46.

² Moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii.

³ „Orice persoană fizică sau persoană juridică este titulară a unui patrimoniu care include toate drepturile și datoriile evaluabile în bani ce aparțin acesteia.” (art. 31 alin. (1) C. civ.)

Moștenirea este deci transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane fizice sau persoane juridice, în ființă la data transmisiunii.¹

Moștenirea este unul dintre modurile de dobândire a proprietății. Ea se deschide numai la moartea unei persoane (fizice), fiind astfel un mijloc de dobândire a proprietății *mortis causa*.

Faptul juridic care determină transmiterea patrimoniului este moartea titularului său.

Regulile privind transmisiunea patrimoniului pentru cauză de moarte, stabilite de Codul civil în Cartea a IV-a, Titlul I – „Despre moșteniri și liberalități”, sunt aplicabile la moartea (decesul) unei persoane fizice.

Transmitterile universale sau transmitterile cu titlu universal determinate de încetarea persoanei juridice nu intră în conținutul noțiunii de moștenire.

Codul civil din 1864 (art. 644) folosește noțiunea de „succesiune” ca echivalent pentru noțiunea de moștenire, preferată de noul Cod. La data intrării în vigoare a Noului Cod civil, termenii și expresiile din legislația civilă în vigoare se înlocuiesc de drept cu termenii și expresiile corespondente în Codul civil.

§ 2. Defunctul (de cuius)

Defunctul sau *de cuius*-ul este persoana despre a cărei moștenire este vorba. Termenul provine din prescurtarea sintagmei latine „*Is de cuius successionis agitur*” (Cel despre succesiunea căruia este vorba) și este folosit în special în moștenirea legală.

În moștenirea testamentară este utilizat și termenul de **testator**, pentru a desemna *de cuius*-ul care a dispus de patrimoniul său pentru cauză de moarte.

§ 3. Moștenitor sau succesor este persoana fizică sau juridică care dobândește fie întreg patrimoniul defunctului, fie o fracțiune din acesta.

Vechiul cod civil folosea pentru desemnarea moștenitorului legal și termenul sinonim de origine latină de „*erede*”.

În cazul moștenirii testamentare pentru desemnarea succesoriului, este întrebuițat și termenul specific de „**legatar**”.

§ 4. Noțiunea de moștenire are un prim sens, de transmitere a patrimoniului unei persoane fizice decedate, și un al doilea sens, anume acela de dar și universalitate a activului și pasivului patrimonial care trece de la defunct la moștenitorii săi, altfel zis de masă succesorală.

Moștenirea cuprinde întregul patrimoniu al defunctului atât drepturile, cât și obligațiile lui, cu excepția celor strict personale.

Moștenitorul nu poate avea mai multe drepturi decât avea *defunctul*, pentru că nimeni nu poate transmite mai multe drepturi decât are el însuși conform principiului (*Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habet.*)

¹ Art. 953 C. civ. are în vedere numai moștenirea legală, întrucât patrimonial unei persoane fizice decedate poate fi transmis și pe cale testamentară unor persoane fizice în ființă, dar și unor persoane juridice (fundații, consilii locale etc.).

Secțiunea a II-a

Felurile moștenirii

Art. 955 C. civ. dispune: „Patrimoniul defunctului se transmite prin moștenire legală, în măsura în care acela care lasă moștenirea nu a dispus altfel prin testament.

O parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moștenire testamentară, iar cealaltă parte prin moștenire legală.”

Rezultă că moștenirea este de două feluri: legală sau testamentară.¹

Moștenirea este legală când transmiterea patrimoniului pentru cauză de moarte are loc în temeiul legii.

Legea reglementează în cazul moștenirii legale persoanele care vor fi chemate la moștenire, ordinea în care vor veni precum și cotele ce li se cuvin.

Moștenirea legală reprezintă situația obișnuită, comună, și se aplică ori de câte ori defunctul nu a dispus de bunurile sale pentru cauză de moarte prin testament. De aceea **moștenirea legală** este cunoscută și sub denumirea de **moștenire *ab intestat* (adică fără testament)**.

Temeiul moștenirii *legale* este rudenia de sânge, iar ideile care determină acest criteriu de transmisiune sunt afecțiunea presupusă a defunctului față de rudele lui de sânge și consolidarea familiei prin conservarea bunurilor moștenite.

Moștenirea este testamentară când și în măsura în care defunctul a dispus de întregul său patrimoniu sau de o fracțiune din acesta, ori de bunuri individual determinate prin acte de ultimă voință (legate) îmbrăcate în formă testamentară.

Voința legiuitorului, care stabilește un sistem legal de transmitere a patrimoniului defunctului, nu se poate substitui voinței defunctului, titularul patrimoniului său. Voința legiuitorului suplinește numai voința neexprimată a defunctului.

Precizăm că există și câteva norme prin care legiuitorul intervine și corectează voința liberală a defunctului, în scopul protejării rudelor foarte apropiate sau a soțului supraviețuitor (rezerva succesorală și drepturile speciale ale soțului supraviețuitor).

Defunctul poartă în cadrul succesiunii testamentare și denumirea de *testator*, iar persoanele desemnate să culeagă moștenirea – în tot sau în parte – se numesc *moștenitori testamentari sau legatari*.

Moștenirea legală este întotdeauna un mijloc de dobândire cu titlu universal, în timp ce moștenirea testamentară poate fi universală, cu titlu universal sau cu titlu particular.

Cele două forme ale moștenirii, cea legală și respectiv cea testamentară, nu se exclud, ci pot coexista.

O parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moștenire testamentară, iar cealaltă parte prin moștenire legală (art. 955 alin. (2) C. civ.).

Firește că, în toate cazurile în care ar exista moștenitori rezervatari, și prin legate (testament) s-a adus atingere rezervei lor, ei vor dobândi potrivit legii partea din moștenire corespunzătoare rezervei, și doar pentru rest (adică pentru cotitatea disponibilă) devoluțiunea succesoriului va fi testamentară.

¹ Raluca Voinea, *Legătura indestructibilă dintre patrimoniu, devoluțiunea succesorală legală și devoluțiunea succesorală testamentară*; Dreptul nr. 11/2009, p. 70-75.

CAPITOLUL II

CARACTERELE JURIDICE ALE MOȘTENIRII

Secțiunea I

Enumerarea caracterelor juridice ale moștenirii

Din definiția moștenirii – transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate la una sau mai multe persoane în viață – rezultă caracterele juridice ale acestui mod de transmitere a drepturilor și obligațiilor.

Secțiunea a II-a

Caracterele juridice ale moștenirii

Caracterele juridice ale moștenirii sunt: transmitere pentru cauză de moarte, universală, transmitere unitară și indivizibilă.

§ 1. Este o transmitere pentru cauză de moarte (*mortis causa*) pentru că se produce numai ca efect al morții, fizic constatate sau judecătorește declarate a unei persoane fizice, este prin urmare o transmitere *mortis causa* și nu *inter vivos* (între vii).

Regulile moștenirii nu se aplică în cazul încetării existenței unei persoane juridice.

§ 2. Este o transmitere universală pentru că obiectul moștenirii este patrimoniul defunctului, adică totalitatea drepturilor, bunurilor și obligațiilor care au valoare economică și care au aparținut defunctului.

Nu se transmit prin moștenire drepturile și obligațiile nepatrimoniale, precum și drepturile și obligațiile patrimoniale constituite *intuitu personae* (de exemplu obligația de întreținere).

Caracterul universal al transmiterii moștenirii explică transmiterea atât a activului patrimoniului defunctului (drepturi și bunuri), cât și a pasivului patrimonial (a obligațiilor defunctului).

Caracterul universal al transmiterii moștenirii se deosebește de transmiterile între vii, pe de o parte, pentru că are ca obiect o universalitate, și nu bunuri sau drepturi privite *ut singuli* (individual), iar pe de altă parte, pentru că are ca obiect și obligații care nu pot forma obiect al transmisiunilor între vii.

În sfârșit, drepturile privind imobilele dobândite *mortis causa* sunt opozabile terților fără îndeplinirea formalităților de publicitate imobiliară cerute de lege pentru transmisiunile prin acte între vii (art. 887 alin. (1) C. civ. și art. 26 alin. 1 din Legea nr. 7/1996 a cadastrului și a publicității imobiliare).

Aceste drepturi se vor înscrie însă în prealabil în cartea funciară dacă titularul înțelege să dispună de ele (art. 887 alin. (3) C. civ.).

§ 3. Este o transmitere unitară, în sensul că obiectul ei, *patrimoniul defunctului*, fiind unitar, *se transmite la moștenitori după aceleași norme juridice*, fără a distinge după natura, proveniența sau originea bunurilor care compun masa succesorală.

În dreptul român nu se aplică principiul *paterna paternis, materna maternis*, care distingea bunurile după proveniența lor: pe linie paternă sau pe linie maternă, decât în cazul în care la moștenirea defunctului vin în concurs frați buni (având aceeași mamă și același tată), cu frați consangvini sau cu frați uterini.

Caracterul unitar al transmiterii comportă și unele excepții, determinate de considerente de echitate sau de ordin social-economic, **și anume:**

a) Soțul supraviețuitor când nu vine în concurs cu descendenții, moștenește pe lângă cota stabilită potrivit art. 972 C. civ. și mobilierul și obiectele de uz casnic care au fost afectat folosirii comune ale soților (art. 974 C. civ.).

Mobilele gospodăriei casnice formează deci o masă distinctă de bunuri succesoriale, reglementată de norme distincte de cele care cârmuiesc restul succesiunii.

În cazul în care soțul supraviețuitor vine în concurs cu descendenții defunctului, el nu mai are acest drept special și principiul unității transmisiunii succesoriale se va aplica integral.

b) Clauza de preciput prevăzută de art. 333 C. civ. reprezintă o excepție de la caracterul unitar al transmisiunii moștenirii.

Potrivit textului citat „prin convenție matrimonială se poate stipula ca soțul supraviețuitor să preia fără plată, înainte de partajul moștenirii, unul sau mai multe dintre bunurile comune, deținute în devălmășie sau în coproprietate.

Clauza de preciput nu este supusă raportului donațiilor, ci numai reducățiunii, în condițiile legii.

Clauza de preciput nu aduce nicio atingere dreptului creditorilor comuni de a urmări, chiar înainte de încetarea comunității, bunurile ce fac obiectul clauzei.

Clauza de preciput devine caducă atunci când comunitatea încetează în timpul vieții soților, când aceștia au decedat în același timp sau când bunurile care au făcut obiectul ei au fost vândute la cererea creditorilor comuni.

Executarea clauzei de preciput se face în natură sau, dacă acest lucru nu este posibil, prin echivalent.”

c) În caz de deces al salariatului, drepturile salariale datorate până la data decesului sunt plătite, în ordine, soțului supraviețuitor, copiilor majori ai defunctului sau părinților acestuia. Dacă nu există niciuna dintre aceste categorii de persoane, drepturile salariale sunt plătite altor moștenitori, în condițiile dreptului comun (art. 167 alin. (2) Codul muncii).

Prin urmare, în privința salariului neîncasat de defunct nu se aplică principiul unității moștenirii, ci se aplică norme derogatorii. Soțul supraviețuitor, copiii și părinții defunctului încasează, în ordine, aceste drepturi bănești indiferent de calitatea de moștenitor (și chiar dacă au renunțat la moștenirea defunctului), fără a fi nevoie să prezinte certificatul de moștenitor.

În aceeași ordine de idei, art. 120 din Legea nr. 263/2010 privind sistemul unitar de pensii publice prevede că: „Sumele neîncasate de către pensionar, reprezentând pensia pe

luna în care a avut loc decesul, și/sau după caz, drepturi restante de pensie, cuvenite și neîncasate până la deces, se plătesc soțului supraviețuitor, copiilor, părinților sau, în lipsa acestora, celorlalți moștenitori în condițiile dreptului comun”. Sumele menționate mai sus pot fi solicitate în cadrul termenului general de prescripție.

d) Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe stabilește reguli derogatorii de la dreptul comun privind durata protecției dreptului patrimonial de autor.¹

În toate cazurile, în privința devoluțiunii legale sau testamentare a moștenirii din care fac parte aceste drepturi patrimoniale de autor, inclusiv stabilirea cotelor succesoriale sau a rezervelor moștenitorilor rezervatari ori a vocației succesoriale se aplică dreptul comun, principiul caracterului unitar al transmisiunii succesoriale este respectat.

Limitarea în timp a însuși dreptului transmis de autorul operei moștenitorilor săi nu constituie o adevărată excepție de la caracterul unitar al moștenirii. Astfel nu constituie excepție de la caracterul unitar al transmisiunii succesoriale nici dispoziția art. 32 din Legea nr. 136/1995 privind asigurările și reasigurările în România care prevede în materia asigurărilor facultative de persoane că: „În cazul decesului asiguratului, dacă nu s-a desemnat un beneficiar, indemnizația de asigurare se plătește moștenitorilor legali ai asiguratului”.

Dacă asiguratul nu a dispus altfel, atunci când sunt mai mulți beneficiari desemnați, aceștia au drepturi egale asupra sumei asigurate.

Rezultă că, în cazul moștenitorilor, repartizarea între ei a indemnizației de asigurare se face potrivit regulilor devoluțiunii succesoriale legale sau testamentare.

De altfel, dreptul beneficiarilor asupra sumei asigurate rezultă din contract, iar nu din calitatea de moștenitori ai asiguratului decedat, astfel că suma nu poate fi inclusă în masa succesorală rămasă de pe urma acestuia. În realitate, moștenitorii asiguratului culeg indemnizația de asigurare nu în calitate de moștenitori, ci în calitate de terți beneficiari ai unei stipulații pentru altul.

În sfârșit, nu constituie o excepție de la caracterul unitar al transmiterii succesoriale coexistența moștenirii legale cu moștenirea testamentară și nici împărțirea de către defunct prin testament a moștenirii în mase diferite, atribuite prin legat unor moștenitori diferiți (exemplu, legatul tuturor mobilelor și legatul tuturor imobilelor), întrucât ele se devolvează după un sistem unitar și unic de norme juridice,

¹ Art. 25 alin. 1 prevede că „Drepturile patrimoniale prevăzute la art. 13 (utilizarea unei opere) și art. 21 (dreptul autorului unei opere originale de artă grafică sau fotografică de a încasa o parte din prețul din revânzarea unei opere de artă plastică) durează tot timpul vieții autorului, iar după moartea acestuia se transmit prin moștenire, potrivit legislației civile, pe o perioadă de 70 de ani, oricare ar fi data la care opera a fost adusă la cunoștință publică în mod legal.

Dacă nu există moștenitori, exercițiul acestor drepturi revine organismului de gestiune colectivă mandatat în timpul vieții de către autor sau, în lipsa unui mandat, organismului de gestiune colectivă cu cel mai mare număr de membri, din domeniul respectiv de creație.

Durata drepturilor patrimoniale asupra operelor realizate în colaborare este de 70 ani de la moartea ultimului coautor.

Drepturile patrimoniale asupra programelor pentru calculator durează tot timpul vieții autorului, iar după moartea acestuia, se transmit prin moștenire, potrivit legislației civile, pe o perioadă de 70 de ani (art. 30).

Termenele prevăzute mai sus se calculează începând cu data de 1 ianuarie a anului următor morții autorului sau aducerii operei la cunoștință publică, după caz.

care permite titularului patrimoniului să își exercite, în anumite limite și condiții stabilite de lege, voința liberală pentru cauză de moarte.

§ 4. Transmiterea moștenirii este indivizibilă

Indivizibilitatea transmiterii moștenirii rezultă din caracterul unitar al patrimoniului defunctului (al masei succesoriale) și înseamnă că acceptarea sau renunțarea la moștenire este indivizibilă.

Fiecare moștenitor trebuie să accepte moștenirea potrivit vocației sale succesoriale sau să renunțe la ea. El nu poate accepta o parte din moștenirea la care este chemat și să renunțe la cealaltă parte a ei, de exemplu, să accepte moștenirea bunurilor imobile, dar să renunțe la moștenirea bunurilor mobile.

Totuși, moștenitorul care, în baza legii sau a testamentului, cumulează mai multe vocații la moștenire are, pentru fiecare dintre ele, un drept de opțiune distinct.

Legatarul chemat la moștenire și ca moștenitor legal își va putea exercita opțiunea în orice dintre aceste calități (art. 1102 alin. (2) C. civ.).¹

Sub aspectul modalității de transmitere a activului și respectiv pasivului succesoral, principiul indivizibilității transmisiunii succesoriale funcționează doar în ce privește transmiterea drepturilor reale succesoriale. În schimb, creanțele defunctului (chiar și cele solidare) se divid la deschiderea moștenirii între comoștenitorii universali sau cu titlu universal, corespunzător cu cota succesorală a fiecăruia.

La fel, prin derogare de la principiul indivizibilității transmisiunii succesoriale, datoriile și sarcinile moștenirii se divid la moștenitorii legali și legatarii universali sau cu titlu universal proporțional cu cota fiecăruia.

Art. 1155 alin. (2) C. civ. prevede că moștenitorii universali și cu titlu universal contribuie la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii proporțional cu cota succesorală ce îi revine fiecăreia.

Regula divizării de drept a pasivului succesoral nu se aplică dacă:

- a) obligația este indivizibilă;
- b) obligația are ca obiect un bun individual determinat ori o prestație determinată asupra unui astfel de bun;
- c) obligația este garantată cu o ipotecă sau o altă garanție reală, în acest caz moștenitorul care primește bunul afectat garanției va fi obligat pentru tot, însă numai în limita valorii aceluși bun, iar participarea sa la restul pasivului moștenirii se reduce corespunzător;
- d) unul dintre moștenitori este însărcinat, prin titlu, să execute singur obligația. În acest caz, dacă titlul îl reprezintă testamentul, scutirea celorlalți moștenitori constituie o liberalitate, supusă reducățiunii dacă este cazul.

¹ „Când aceeași persoană este chemată la moștenire de lege, și, totodată, este gratificată prin testament cu un legat, ea poate opta în mod diferit cu privire la moștenirea legală și la legat, aceasta fiind una dintre excepțiile de la regula indivizibilității opțiunii succesoriale.

Astfel, cel aflat într-o asemenea situație poate să nu accepte succesiunea legală, dar poate să primească legatul sau invers, având deplina libertate să hotărască asupra poziției pe care s-o adopte.

Desigur, cel chemat în dublă calitate la o moștenire, își poate manifesta opțiunea succesorală în sensul de a accepta atât succesiunea legală, cât și cea testamentară, după cum poate repudia ambele feluri de succesiune.” C.S.J., Secția civilă, decizia nr. 698 din 31 ianuarie 2001 în „Curierul judiciar” nr. 2 din 2002, p. 86-87.

CAPITOLUL III

DESCHIDERA MOȘTENIRII¹

Secțiunea I

Noțiuni generale

Deschiderea moștenirii este faptul juridic care dă naștere transmisiunii succesoriale. Acest fapt juridic este moartea titularului patrimoniului.

Potrivit art. 954 alin. (1) C. civ. „Moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia”.

Per a contrario nu poate fi moștenită o persoană fizică în viață.

O persoană fizică în viață poate doar să dispună cui urmează să fie transmis patrimoniul său la moartea sa.

Prin moarte, în sensul Codului civil, se înțelege atât moartea naturală, fizic constatată a persoanei, cât și cea declarată prin hotărâre judecătorească, rămasă definitivă.

Art. 52 din Codul civil prevede că cel declarat mort este socotit în viață la data pe care hotărârea rămasă definitivă a stabilit-o ca fiind a morții. Dacă hotărârea nu arată și ora morții se socotește că cel declarat mort a încetat din viață în ultima oră a zilei stabilite ca fiind a morții.

În schimb, simpla dispariție a persoanei fizice nu este asimilată cu decesul său și nu poate constitui temeiul deschiderii succesiunii.

„Cel dispărut este socotit a fi în viață dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă” (art. 53 C. civ.).

Deschiderea moștenirii comportă analiza și stabilirea coordonatelor ei *temporale* (data deschiderii moștenirii) și *spațiale* (locul deschiderii moștenirii).

Secțiunea a II-a

Data deschiderii moștenirii

Data deschiderii moștenirii este data morții celui care lasă moștenirea (a defunctului).

Cel care pretinde moștenirea sau anumite drepturi asupra ei trebuie să dovedească moartea, precum și data morții (în unele cazuri ora sau chiar minutul) celui pe care vrea să îl moștenească.

Deschiderea moștenirii și data acesteia nu trebuie confundate cu deschiderea procedurii succesoriale notariale, care are loc la o dată variabilă și ulterioară deschiderii moștenirii.

¹ Prof. dr. D. Florescu, *op. cit.*, p. 10-14; prof. dr. Fr. Deak, *op. cit.*, p. 20-39.

Dovada morții și cea a datei ei se fac cu actul de deces. În acest sens, art. 73 din Regulamentul de punere în aplicare a Legii nr. 36/1995 a notarilor publici și activității notariale prevede că „Dovada decesului și a ultimului domiciliu se face cu certificatul de deces”.

Actul de deces se întocmește ca urmare a constatării fizice a morții sau pe baza hotărârii judecătorești declarative de moarte, rămasă definitivă.

Întocmirea actului de deces se face la autoritatea administrației publice locale în a cărei rază administrativ-teritorială s-a produs decesul, pe baza declarației verbale făcute de către membrii familiei decedatului, iar în lipsa acestora, de către colocatari, vecini, administratorul imobilului, medicul sau alt cadru medical din unitatea sanitară unde s-a produs decesul, și a certificatului medical constatator al decesului.¹

Întocmirea actului de deces, în baza unor hotărâri judecătorești definitive declarative de moarte, se face din oficiu sau la cererea persoanelor interesate, după caz, la autoritatea administrației publice locale de la:

- a) locul de naștere al celui declarat mort;
- b) domiciliul celui declarat mort, în cazul când actul de naștere a fost întocmit de autoritățile locale din străinătate;
- c) domiciliul persoanei care a solicitat declararea judecătorească a morții, în situația în care locul nașterii și domiciliul decedatului nu sunt cunoscute.

Mențiunea din actul de deces referitoare la deces și data lui nu reprezintă constatări *ex propriis sensibus* ale ofițerului de stare civilă și, prin urmare, vor face dovadă doar până la proba contrară, care poate fi făcută într-o acțiune în justiție privind „anularea, modificarea sau completarea actului de deces și a mențiunilor înscrise pe acesta” și validată de instanță printr-o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă.

Întocmirea actului de deces în baza unei hotărâri judecătorești declarative de moarte se face din oficiu sau la cererea persoanei interesate, după caz, și va menționa ca dată a morții data stabilită prin hotărârea judecătorească ca dată a decesului.

În funcție de data decesului defunctului, se stabilesc:

- persoanele cu vocație succesorală, capacitatea lor succesorală și drepturile ce li se cuvin asupra moștenirii;

¹ Declarantul va depune certificatul medical constatator al decesului, actul de identitate și, dacă este cazul, livretul militar sau adeverința de recrutare a celui decedat.

În cazul în care decesul se datorează unei sinucideri, unui accident sau altor cauze violente, pentru întocmirea actului de deces este necesară și dovada eliberată de poliție sau de parchet din care să rezulte că una dintre aceste autorități a fost sesizată despre deces.

În cazul în care se declară decesul unui copil născut viu care a încetat din viață, fără ca declararea nașterii să fi fost făcută în termenele prevăzute de lege, ofițerul de stare civilă va întocmi mai întâi actul de naștere și apoi pe cel de deces.

Întocmirea actului de deces privind un cadavru găsit se face la autoritatea administrației publice locale în a cărei rază administrativ-teritorială a fost găsit.

Înregistrarea cadavrului neidentificat se va face pe baza documentelor menționate, precum și a procesului-verbal întocmit de medic, care va cuprinde vârsta, sexul, locul unde a fost găsit cadavru, data și cauza decesului.

Datele privind identitatea cadavrului, stabilite ulterior de către autoritățile administrative publice competente, se înscriu prin mențiune pe actul respectiv.

Mențiunea se comunică autorității administrației publice locale, care are în păstrare actul de naștere, poliției și, după caz, comandamentului militar.

- dacă acceptarea sau renunțarea la succesiune, care operează cu efect retroactiv, a fost făcută în termenul de opțiune succesorală și prin urmare va produce efecte sau nu;
- momentul transmiterii succesiunii la moștenitori, care are loc chiar în momentul deschiderii succesiunii;
- compunerea masei succesoriale;
- validitatea actelor juridice asupra succesiunii;
- actele juridice având ca obiect o succesiune viitoare (nedeschisă) sunt nule absolut (art. 956 C. civ.);
- momentul de la care va începe să producă efecte partajul succesoral, întrucât partajul fiind declarativ, fiecare comoștenitor este socotit că a primit direct de la defunct lotul atribuit prin împărțală;¹
- legea aplicabilă în cazul conflictului în timp al legilor succesoriale.

Secțiunea a III-a

Locul deschiderii moștenirii

Moștenirea se deschide la ultimul domiciliu al defunctului (art. 954 alin. (2) C. civ.). Dovada ultimului domiciliu se face cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă.²

Regula de mai sus rezultă și din art. 10 lit. a) din Legea nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale care dispune că: „În îndeplinirea atribuțiilor ce-i revin, notarul public are competență generală, cu excepțiile prevăzute în situațiile următoare:

a) procedura succesorală notarială este de competența notarului public din biroul notarial situat în circumscripția teritorială a judecătoriei în care defunctul și-a avut ultimul domiciliu;

¹ Potrivit art. 980 alin. (1) C. civ. hotărârea de partaj are în dreptul comun efect constituitor.

În opinia noastră partajul succesoral are însă și sub regimul noului Cod civil, un efect acolo declarativ de la data deschiderii succesiunii.

² Domiciliul persoanei fizice este acela unde acesta declară că își are locuința principală.

Reședința persoanei fizice este locul unde își are locuința obișnuită. Reședința va fi considerată domiciliu când acesta nu este cunoscut.

În lipsă de reședință, persoana fizică este considerată că domiciliază la locul unde ea se găsește, iar dacă acesta nu se cunoaște, la locul ultimului domiciliu.

Dovada domiciliului și a reședinței se face cu mențiunile cuprinse în cartea de identitate.

În lipsa de reședință ori atunci când acestea nu corespund realității, stabilirea și schimbarea domiciliului, ori a reședinței nu va putea fi opusă altor persoane.

Domiciliul minorului care nu a dobândit capacitatea dreptului de exercițiu în condițiile prevăzute de lege este la părinții săi sau la acela dintre părinți cu care locuiește în mod statornic. El poate fi stabilit judecătorește la unul dintre părinți.

În situațiile prevăzute de lege domiciliul minorului poate fi la bunici, la alte rude sau persoane de încredere, cu consimțământul acestora, ori după caz, la o instituție de ocrotire.

Domiciliul minorului, în cazul în care unul dintre părinții săi îl reprezintă ori în cazul în care se află sub tutelă, precum și domiciliul persoanei pusă sub interdicție judecătorească este la reprezentantul legal.

Domiciliul copilului lipsit, temporar sau definitiv, de ocrotirea părinților săi și supus unor măsuri de protecție specială, în cazurile prevăzute de lege, se află la instituția, la familia sau la persoanele cărora le-a fost dat în plasament.

b) în cazul moștenirilor succesive, moștenitorii pot alege competența oricăruia dintre birourile notariale din circumscripția teritorială a judecătoriei în care și-a avut ultimul domiciliu acela dintre autori care a decedat cel din urmă”.¹

Dacă ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află pe teritoriul României, moștenirea se deschide la locul din țară aflat în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să existe cel puțin un bun imobil al celui care lasă moștenirea. În cazul în care în patrimoniul succesoral nu există bunuri imobile, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să se afle bunuri mobile ale celui ce lasă moștenirea. Atunci când în patrimoniul succesoral nu există bunuri situate în România, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat.

Dispozițiile de mai sus se aplică în mod corespunzător atunci când primul organ sesizat în vederea desfășurării procedurii succesoriale este instanța judecătorească. (art. 954 alin. (3) și (4) C. civ.)²

Notarul public sesizat are obligația să verifice în prealabil competența teritorială, iar dacă constată că succesiunea este în competența altui birou notarial, se desesizează fără să mai citeze părțile, trimițând cauza notarului public competent.

În cazul în care într-o circumscripție teritorială sunt mai multe birouri de notari publici, competența de îndeplinire a procedurii succesoriale aparține primului birou sesizat.

Notarul public va verifica dacă procedura succesorală nu s-a deschis la un alt birou de notar-public din aceeași circumscripție, cercetând în acest scop registrul național notarial ținut în format electronic potrivit legii.

Domiciliul persoanei fizice poate fi domiciliul de drept comun, cel voluntar al persoanei fizice cu capacitate deplină de exercițiu, și domiciliul legal, cel fixat de lege minorului sau persoanei puse sub interdicție.

Nu au relevanță în stabilirea locului deschiderii succesiunii: reședința ori domiciliul legal al persoanei dispărute la curator, sau locul unde a decedat *de cujus*-ul, ori vreun domiciliu convențional (ales) al acestuia.

Dovada ultimului domiciliu al defunctului se face cu cartea de identitate sau cu cartea de identitate provizorie a acestuia.³

¹ Dispoziția art. 10 este dezvoltată de art. 68 din Legea nr. 36/1995, care precizează că „Procedura succesorală notarială se deschide, la cererea oricărei persoane interesate, precum și a secretarului consiliului local al localității în raza căreia se aflau bunurile defunctului la data deschiderii moștenirii.”

² **Dispozițiile alin. (3) și (4) ale art. 954 din Codul civil se aplică numai procedurilor succesoriale notariale sau judiciare începute după intrarea în vigoare a Codului civil.**

³ Cartea de identitate este documentul care se eliberează cetățeanului român cu domiciliul în România la împlinirea vârstei de 14 ani și cu care se face dovada identității și a domiciliului. Cu cartea de identitate se poate face și dovada cetățeniei române.

Dovada identității, cetățeniei române și a domiciliului minorului sub 14 ani se face cu certificatul de naștere al acestuia și cu cartea de identitate a părintelui sau a reprezentantului său legal.

Prin carte de identitate se înțelege și cartea de identitate provizorie.

Domiciliul persoanei fizice poate fi stabilit chiar în lipsa cărții de identitate, prin consultarea „Registrului permanent de evidență a populației”, care conține date de identificare și de adresă ale întregii populații a țării, și imaginile posesorilor de carte de identitate, ținut în cadrul Ministerului Administrației și Internelor.

În cazul în care ultimul domiciliu legal al defunctului nu este cunoscut, prin ultimul domiciliu se va înțelege în acest caz ultimul său domiciliu cunoscut.

Credem că, și în această situație, ultimul domiciliu al decedatului poate fi stabilit prin cercetarea Registrului permanent pentru evidența populației.

Secțiunea a IV-a

Legea aplicabilă moștenirii

În cazul succesiunii în timp a două legi succesoriale, adică a conflictului de legi succesoriale, legea aplicabilă succesiunii, atât în ceea ce privește condițiile de fond, cât și procedura succesorală, este legea în vigoare în momentul deschiderii succesiunii, moștenitorii neputând dobândi drepturi decât de la moartea defunctului.

Regula rezultă din principiul neretroactivității legilor civile (art. 15 alin. (2) din Constituție și art. 6 C. civ.)¹, întrucât, până la deschiderea succesiunii, moștenitorul nu are un drept câștigat, ci numai o simplă expectativă pe care legea poate întotdeauna să o modifice.

Acest principiu este prevăzut expres în art. 91 din Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Noului Cod civil care prevede că „Moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Codului civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii.”

Legea succesorală nici nu va retroactiva și nici nu va ultraactiva.

În ce privește moștenirile cu element de extraneitate, moștenirea este supusă legii statului pe teritoriul căruia defunctul a avut la data morții, reședința obișnuită (art. 2633 C. civ.).

O persoană poate să aleagă ca lege aplicabilă moștenirii în ansamblul ei legea statului a cărui cetățenie o are.

Legea aplicabilă moștenirii stabilește îndeosebi:

- a) momentul și locul deschiderii moștenirii;
- b) persoanele cu vocație de a moșteni;
- c) calitățile cerute pentru a moșteni;
- d) exercitarea posesiei asupra bunurilor rămase de la defunct;
- e) condițiile și efectele opțiunii succesoriale;
- f) întinderea obligației moștenitorilor de a suporta pasivul;
- g) condițiile de fond ale testamentului, modificarea și revocarea unei dispoziții testamentare precum și incapacitățile speciale de a dispune sau de a primi prin testament;
- h) partajul succesoral;

În cazul în care, conform legii aplicabile moștenirii, succesiunea este vacantă, bunurile situate sau, după caz, aflate pe teritoriul României revin comunei, orașului sau după caz municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii și intra în domeniul lor privat (art. 2636 C. civ.).

Moștenirile vacante aflate în străinătate se cuvin statului roman (art. 553 alin. 3 C. civ.).

¹ Legea civilă este aplicabilă cât timp este în vigoare. Aceasta nu are putere retroactivă (art. 6 alin. (1) C. civ.).

CAPITOLUL IV

CONDIȚIILE GENERALE PENTRU A MOȘTENI¹

Codul civil cere ca o persoană să îndeplinească următoarele condiții pentru a putea moșteni:

a) să aibă capacitate succesorală (art. 957 alin. (1) C. civ.);
b) să aibă vocație succesorală legală utilă, sau vocație testamentară concretă, la o moștenire deschisă.

c) să nu fie nedemnă de a moșteni (art. 958-959 C. civ.);

Capacitatea și vocația succesorală sunt condiții obligatorii pozitive atât pentru succesiunea legală, cât și pentru cea testamentară, în timp ce lipsa nedemnității succesorală este o condiție negativă, cerută atât pentru succesiunea legală, cât și pentru cea testamentară.

d) Vocația succesorală legală utilă presupune inexistența dezmoștenirii succesibilului, care este o condiție specifică a moștenirii legale.

Secțiunea I

Capacitatea succesorală²

§ 1. Noțiunea de capacitate succesorală

Art. 957 C. civ. prevede că „O persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii”.

Capacitatea succesorală nu se confundă prin urmare cu capacitatea civilă de folosință sau cu capacitatea civilă de exercițiu, ci are o semnificație proprie bine definită, *aceea a existenței în viață a moștenitorului în momentul deschiderii moștenirii.*

Dovada existenței în viață a succesibilului la data deschiderii succesiunii incumbă, conform regulilor generale de probațiune, acestuia sau eventual moștenitorilor săi (dacă aceștia vin la moștenire prin retransmitere) și se face cu actele de stare civilă ale moștenitorului, iar în caz de deces al moștenitorului care a fost în viață la data deschiderii moștenirii, cu actul său de deces.

§ 2. Persoanele care au capacitate succesorală

Capacitatea succesorală este recunoscută de lege tuturor persoanelor în viață la data deschiderii succesiunii fără nicio discriminare în funcție de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială.

¹ C. Hamangiu și alții, *op. cit.*, vol. 3, p. 226-232, C. Chirică, *op. cit.*, p. 44-68, Prof. dr. Fr. Deak, *op. cit.*, p. 40-54; Prof. dr. D. Florescu, *op. cit.*, p. 15-19.

² I. Genoiu, *Condițiile dreptului de a moșteni în Noul Cod civil*, în „Dreptul” nr. 6/2011, p. 11-32.

Persoana dispărută are capacitate succesorală, fiind prezumată în viață.

Art. 53 C. civ. dispune în acest sens că: „Cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă”.

Persoana concepută, dar nenăscută la data succesiunii, este considerată că există, deci are capacitate succesorală, cu condiția să se nască vie.¹

Copilul născut mort este considerat că nu există.

Capacitatea succesorală există indiferent de durata vieții persoanei concepute.

Persoanele juridice au numai capacitate succesorală testamentară.

Dacă prin lege nu se dispune altfel, orice persoană juridică poate primi liberalități în condițiile dreptului comun, de la data actului de înființare sau, în cazul fundațiilor testamentare, din momentul deschiderii moștenirii testatorului, chiar și în cazul în care liberalitățile nu sunt necesare pentru ca persoana juridică să ia ființă în mod legal (art. 208 C. civ.).

§ 3. Persoanele care nu au capacitate succesorală

1. Nu au capacitate succesorală persoanele care nu mai există la data deschiderii succesiunii.

Acestea pot fi persoanele fizice precedate, al căror deces a fost fizic constatat sau a fost stabilit prin hotărâre judecătorească de declarare a morții definitivă și irevocabilă, sau persoane juridice care încetaseră de a mai avea ființă la data deschiderii succesiunii.

Totuși, în cazul moștenirii legale, descendenții moștenitorului precedat vor putea veni prin reprezentare la moștenirea defunctului în locul autorului lor și culege partea succesorală ce s-ar fi cuvenit acestuia dacă ar fi fost în viață la deschiderea succesiunii.

2. Comorienții

Comorienții sunt persoanele fizice care având vocație succesorală, una față de cealaltă, decedează într-o împrejurare (accident aviatic, naufragiu, cutremur etc.) în care nu se poate proba în niciun fel care dintre ele a supraviețuit celeilalte.

„Dacă, în cazul morții mai multor persoane, nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia, acestea nu au capacitatea de a se moșteni una pe alta” prevede art. 957 alin. (2) C. civ.

Textul citat tranșează problema practic insolubilă a stabilirii ordinii în care au murit mai multe persoane care aveau vocație succesorală reciprocă (adică ar fi putut să se moștenească una pe cealaltă), decedate în aceeași împrejurare, accident, catastrofă aeriană, navală, feroviară, sau au decedat în același timp, dar în împrejurări și din cauze diferite, în condiții care fac imposibil să se stabilească cine a supraviețuit celeilalte și, deci, cine ar fi avut capacitate succesorală.

Art. 957 alin. (2) C. civ. instituie prezumția legală relativă a morții concommitente a tuturor succesibililor, cu consecința că nici unul dintre cei morți nu îl va putea moșteni pe celălalt, neavând capacitate succesorală.

¹ Art. 36 C. civ. prevede că „Drepturile copilului sunt recunoscute de la concepțiune, însă numai dacă el se naște viu. Dispozițiile art. 412 C. civ. referitoare la timpul legal al concepțiunii sunt aplicabile”.

Întrucât textul citat nu distinge, incapacitatea funcționează și în cadrul devoluțiunii testamentare, în cazul în care atât legatarul, cât și testatorul au murit în aceeași împrejurare fără a se putea dovedi că legatarul a decedat ulterior decesului testatorului.

Prezumția morții concomitente a mai multor persoane este o prezumție legală relativă și poate fi răsturnată prin orice mijloc de dovadă de cel interesat.

Efectele incapacității succesorală se produc de drept (*ipso jure*), fără a fi nevoie de o hotărâre judecătorească care să o constate. Incapacitatea succesorală poate fi invocată de orice parte interesată.

Dacă incapabilul s-ar afla în posesia succesiunii, adevărații moștenitori au împotriva lui acțiune în petiție de ereditate. Dacă a fost de bună-credință, incapabilul va dobândi proprietatea fructelor succesiunii pe care le-a cules.

Secțiunea a II-a

Vocația (chemarea) la moștenire

Vocația la moștenire înseamnă că persoana fizică sau persoana juridică care pretinde moștenirea trebuie să fie chemată de lege sau de testament la aceasta.

„Pentru a putea moșteni o persoană trebuie să aibă calitatea cerută de lege sau să fi fost desemnată de către defunct sau testament” (art. 962 C. civ.).

Vocația (chemarea) succesorală legală are un *prim sens general* prin care se stabilește în principiu vocația virtuală a unor persoane de a culege moștenirea defunctului.

În acest sens au vocație succesorală virtuală la moștenirea defunctului soțul supraviețuitor, descendenții sau ascendenții săi la nesfârșit și rudele colaterale până la gradul al IV-lea inclusiv. **Este, cu alte cuvinte, vocația oferită de lege de a veni la moștenirea defunctului.**

Vocația (chemarea) succesorală are un *al doilea sens concret și util*, care înseamnă alegerea dintre succesorii legali virtuali, potențiali, a celor care în mod efectiv pot culege moștenirea, nefiind înlăturați de un alt sau de alți succesibili în clasă sau rang preferabil sau de un legatar testamentar.

În cazul moștenirii testamentare, vocația generală la moștenire nu este determinată de lege, oricine putând fi desemnat legatar de către testator.

Secțiunea a III-a

Inexistența nedemnității succesorală

Nedemnitățile succesorală este o sancțiune aplicată succesibilului nevrednic, care a săvârșit anumite acte de ostilitate față de defunct sau de memoria acestuia, enumerate limitativ de lege și care constă în înlăturarea lui de la moștenire.

Inexistența nedemnității succesorală este o condiție negativă, cerută atât pentru moștenirea legală, cât și pentru cea testamentară și va fi studiată în cadrul capitolului consacrat moștenirii legale.

*Secțiunea a IV-a****Inexistența dezmoștenirii succesibilului***

Inexistența dezmoștenirii (exheredării) unor succesibili legali, deci a unor rude chemate virtual de lege la moștenire de către defunct este de asemenea o condiție negativă în cazul moștenirii legale.

Cu alte cuvinte, pentru a culege succesiunea sau o parte din ea se cere ca succesibilul să nu fi fost dezmoștenit (exheredat) de defunct.

Firește, anumite categorii de moștenitori legali (cei rezervatari) sunt protejați cel puțin parțial (în limitele rezervei) împotriva voinței liberale a defunctului testator.

Condiția inexistenței dezmoștenirii nu există în cazul moștenirii testamentare unde vocația succesorală este expresia voinței testatorului.